



Pobles dormitori o perifèria metropolitana?

Les dinàmiques dels nuclis propers a Palma.

D'acord amb els actes programats en l'agenda de Tramuntana XXI, va celebrar-se el passat dia 21 de gener a la sala d'actes de Sa Fàbrica (Carrer de Ramon Llull, 3) d'Esporles, la conferència "Pobles dormitori o perifèria metropolitana? Les dinàmiques dels nuclis propers a Palma", a càrrec de n'Onofre Rullan, catedràtic de Geografia de la UIB, amb una gran assistència de públic que omplia la sala.

Moderava l'acte n'Albert Catalan, membre fundador i de la junta de l'associació, el qual comentà les motivacions i els objectius de Tramuntana XXI: la preocupació pel sosteniment dels trets que singularitzen la Serra de Tramuntana, la necessitat d'un coneixement encertat dels múltiples fenòmens que hi tenen lloc (biològics, culturals, econòmics i socials), i la necessitat de consens entre els diferents agents que hi tenen presència per tal de rescatar i potenciar i, si cal, innovar els usos tradicionals a la serra de Tramuntana i de proposar usos nous que no malbaratin el seu patrimoni biològic i cultural, i que alhora assegurin el benestar sostenible dels seus habitants i el gaudi i la qualitat de l'experiència de les persones que la visiten.

El professor Rullan inicià la seva conferència comentant l'expressió "poble dormitori", usada des dels anys setanta per definir pobles de Mallorca que es troben a una distància de Palma que permetien desplaçaments fàcils dels habitants d'aquests pobles per acudir a llocs de treball en la capital. L'expressió fou usada per definir



precisament Esporles, quan n'hi havia d'altres pobles com, per exemple, Santa Maria o Marratxí, on aquest fet es produïa amb més intensitat.

Senyalà el professor Rullan que la ubicació d'Esporles i dels municipis del sud de la Serra, com Andratx, per exemple, en valls transversals, sempre han permès una millor comunicació amb Ciutat, mentre que des de Sóller cap a Pollença tal facilitat relativa no existeix. Òbviament, la major facilitat de comunicació amb Palma l'han tengut els pobles del Pla.

Palma ha actuat al llarg del temps tant com a pol d'atracció de població com d'emissor de població. Podria dir-se que Palma penetrava de qualque manera en els municipis propers. Sobretot, en els pobles del Pla, sense barreres naturals per a la comunicació amb la capital, excepte la distància, pal·liada per la xarxa, primer, de carreteres, i després, d'autovies i autopistes. El Pla, en conseqüència, era més ric. Però, ara és més rica la Serra. Perquè, metafòricament, pot dir-se que el valor que ara es cotitza és el paisatge, quan abans potser era el gra que el Pla produïa. El paisatge (valor afegit) és a la Serra, i es manifesta en una dada: el preu del sòl, molt més alt a la Serra que al Pla.

El professor Rullan proposà moments concrets de la història -"ruptures històriques"-, que permeten explicar l'evolució que ha menat a la situació actual d'Esporles, municipi que pot servir d'exemple de l'evolució d'altres llocs de l'illa.

Segle XIII: arriben "en un sol paquet" a l'illa el



cristianisme, el feudalisme i el català, que desplacen un altre mode de viure (l'islam, una economia d'alqueries i rafals, i una altra cultura), tot i que durant alguns segles es va mantenir l'estructura territorial basada en l'hàbitat dispers i l'organització econòmica basada en l'autosuficiència. En valls aprofitables com Superna, Canet, etc., en el cas d'Esporles.

Segles XV-XVI: derrota de la forana i agermanada, que significà la dominància de Palma sobre l'illa sencera, la latifundització, la creació de les grans possessions que a partir d'aleshores passen a les mans de propietaris ciutadans, que situaren en un grau de subordinació els pagesos, com a simples explotadors. Pagesos que, en molts de casos, varen haver de refugiar-se ja en petites concentracions urbanes, encara amb diferents nuclis. En aquest moment és quan l'olivar s'expandeix per tal d'exportar oli (i així, senyalà el professor Rullan, l'olivar és una causa o una conseqüència de la decadència pagesa). Es passa per tant d'una economia d'autosuficiència a una economia d'exportació d'un producte. Hom ha dit per això que l'oli fou per a l'illa el turisme de l'època, el motor econòmic de l'època.

Segle XIX: s'imposen el liberalisme econòmic, es produeix la desamortització dels bens de l'Església, i la industrialització. Les famílies burgeses poden comprar sòl desamortitzat i crear allà les primeres fàbriques. Paral·lelament, la urbanització comença a ser planificada.

Segles XX-XXI: es produeix la vinculació definitiva dels nuclis forans amb la metròpoli (Palma), els pobles veïns



a Palma es converteixen en pobles dormitori, la qual cosa palesa una integració territorial que oculta, però, dinàmiques negatives que cal analitzar per comprendre la situació actual. El tancament de les fàbriques a Esporles obligà inicialment molts treballadors i famílies a desplaçar-se a Ciutat per cercar feina, i potser per establir-s'hi. Després, el procés es va anar invertint. Hom retornava a Esporles, i Esporles va atraure nova població resident. La distància no era un obstacle.

De fet, apuntà el professor Rullan, s'ha passat d'una implosió urbana (de l'illa cap a Palma) a una explosió urbana (de Palma a l'illa sencera).

Especialment important fou la ruptura dels segles XV-XVI: l'endeutament causat per l'expansió de la Corona en la Mediterrània suposà una pressió fiscal sobre la pagesia que provocà revoltes successives fins a la definitiva derrota de les reivindicacions foranes. Una derrota que suposà multes i incautacions (i condemnes a mort, com recorden topònims com el puig de Ses Forques, a Esporles i altres pobles de l'illa), i un fet de transcendència capital en l'economia local i insular: el traspàs massiu de dominis pagesos a senyors nobles ciutadans.

Es creen ara les possessions, i comença a utilitzar-se l'expressió "Son" (Ço d'en) per senyalar les propietats que han passat a mans de senyors de Palma: Son Valentí, Son Espanyol, Son Bauçà, Son Cabaspre, Son Quint... En aquestes possessions s'hi cerca rendiment mitjançant la implantació de conreus comercials, especialment l'olivar. El professor Rullan comentà que, en conseqüència, podem pensar que el paisatge serrà, que tants elogis rep, prové



de la desposseïció pagesa.

Neixen aleshores els primers nuclis concentrats de població, després de quatre segles de la conquesta catalana. Així, a Esporles hi ha 10 cases el 1576, 44 cases en tres nuclis el 1673, 145 cases en sis nuclis el 1685... Per al professor Rullan, aquests nuclis de poblament són, en veritat, "camps de refugiats de l'època": hi habiten els pagesos que depenen del cicle de l'olivar en les terres que ja no els pertanyen.

Al segle XIX, com s'ha dit, es produeix una altra ruptura històrica clau amb el "paquet" format pel liberalisme econòmic, la desamortització i la industrialització, lligada primer a les síquies d'aigua dels molins de Sa Granja (14 molins) o de Canet (32).

Diferents fites senyalen el procés d'industrialització a Esporles: el 1831 s'alça el primer molí industrial a Canet, el 1851 s'obre la carretera de Banyalbufar, que exporta malvasia i que facilita la comunicació amb Palma i el seu port, el 1859 hi ha dos batans a Sa Granja, el 1870 hi ha el primer molí draper... Importa senyalar, segons Rullan, la desamortització de 8 hectàrees entre 1841 i 1843, on s'hi implantaran a la llarga noves factories ja deslligades dels molins (1886, 1890, etc.). En els solars d'aquestes fàbriques s'hi produirà posteriorment la urbanització expansiva de finals del segle XX (exemple: Son Trias, que passa de ser solar industrial entre 1920-1962 a ser sòl de cases i xalets el 1980).

L'anàlisi de l'evolució urbana d'Esporles durant el segle



XX presenta algunes altres fites notables: 1922, es planifica l'Eixample per tal d'urbanitzar els espais buits i unificar els diferents nuclis, per exemple per unir la Vila Vella amb la Vila Nova. Conviuran a partir d'aquí els carrerons dels nuclis antics, amb els carrers de carro i, posteriorment, els nous carrers amples (12-14 metres), necessaris en un urbanisme modern. Els anys 30, i afavorits per la riquesa industrial del municipi, es creen grans projectes urbans: l'església (1923), la casa del poble (1930), el coliseu (1930), ses Escoles (1931, tot i que s'inauguren el 1960)...

L'any 1962, però, tanca la fàbrica de Son Trias i s'hi inicia la urbanització de Ses Rogetes. L'any 1975 es crea la urbanització d'Es Verger; l'any 1980 s'enderroca la fàbrica de Son Trias (fet que el ponent lamenta perquè significa la pèrdua d'un element patrimonial de valor històric i simbòlic), per fer-hi cases i també xalets de moda suburbana. Baixa naturalment la població activa esporlerina dedicada al sector tèxtil-industrial, i augmenta en canvi la dedicada a construcció, comerç i administració, i hoteleria. El 1971 hi ha, per exemple, 71 botigues a Esporles (ara són molt poques les que queden), i s'obrin les primeres sucursals bancàries (Caixa Iberia i Sa Nostra), la qual cosa implica que es poden posar a la fi en marxa iniciatives a crèdit. S'inicien en efecte promocions privades, i promocions immobiliàries comercials, que fixen o atrauen població. La construcció i el turisme substitueixen les fàbriques. Esporles és considerat poble dormitori.

Però, cal incloure la dinàmica social d'Esporles en la mallorquina general del boom immobiliari i turístic a



partir de 1980, aproximadament. Palma xuclarà gent per fer-hi feina, però, després també en xucla Calvià i Lluçmajor, on es concentra inicialment l'oferta reglada del sector turístic, en aquesta part de l'illa. Aquests tres municipis formaran, de fet, una conurbació que atrau gent, i alhora es produeix un cert retorn a Esporles (i a altres pobles propers a Palma) i també una revalorització econòmica molt important, ja que hi ha demanda per habitar-hi, especialment on hi ha un valor afegit que ràpidament esdevé el de més alta cotització: el paisatge.

Esporles ja no és (si ho havia estat qualche vegada) un poble dormitori. I Palma ja no és el centre únic de l'illa. Mallorca es converteix, gràcies a l'oferta turística reglada i no reglada, ja estesa arreu de l'illa (agroturismes i oferta Air b&b i altres), en un sol àmbit d'oferta turística, un àmbit metropolità que funciona com una única urbs, que tot ho controla. Mallorca ja és un organisme unitari, homogeni i homogeneïtzador. Va dir Rullan: "De ser una illa amb una ciutat centralitzadora, Mallorca ha passat a ser una illa-ciutat, que funciona com a unitat". Per demostrar-ho, el professor Rullan poosà uns exemples molt clars: tota l'illa pot anar i va a les revetlles d'Esporles, els joves d'Esporles van a les revetlles de tota l'illa, la gent d'Esporles i de tota Mallorca va al cinema a Marratxí, el mercat local d'Esporles era insignificant, però, la Fira Dolça atrau més de 8.000 persones cada any, la gent d'Esporles, que abans com a molt es desplaçava a nedar a Cala Major, ara acudeix a qualsevol platja de l'illa, mentre que gent de tota l'illa i molts estrangers acudeixen a nedar al Port des Canonge, a Esporles és difícil poder aparcar...



És a dir: Mallorca ja no és una ciutat amb nuclis municipals aliens, sinó un tot, un sol organisme, una estructura suprametropolitana, una "postmetròpoli". "Ja no vivim en un lloc, sinó en una xarxa", va dir el professor Rullan.

A Esporles hi ve gent a treballar, però no pot comprar-s'hi una casa. Aquest fenomen passa a tots els pobles de la Serra (i al centre de Palma). El sòl s'ha encarit de forma absoluta i creixent (Fornalutx, Pollença, Deià...). A Esporles el m2 costa entre 2000-3000 euros, a Deià, un promig de 5000 euros, mentre que a Sant Joan, en costa uns 1000... Qui pot pagar-ho? No, en general, la gent local, que ha de cercar per viure altres llocs més econòmics i treballar en qualsevol part de l'illa on trobi un lloc de feina.

Fent un repàs ràpid a tot l'anterior, Rullan va respondre a preguntes del públic assistent. Els proposà, per exemple, que pensem quin era el valor afegit que Esporles ha pogut oferir al llarg del temps: l'autosuficiència, l'oli, el turisme (i el negoci immobiliari que hi va assimilat). El poble és ric, senyalà, i viu gràcies a la revalorització immobiliària. Però, aquesta desplaça irreversiblement la població local i aboca al fenomen conegut com a gentrificació: l'expulsió de la població local i la seva substitució per gent de fora amb un poder adquisitiu molt més alt, que modifica les relacions socials, la identitat i el tarannà dels llocs.

L'expandiment turístic-immobiliari, per tant, ha facilitat la integració territorial dels municipis de l'illa en una sola unitat. Hom perd, així, els referents



locals i la identitat; allò local deixa de ser important, i es tendeix al "pensament únic", a un model únic i homogeneïtzador, i a la banalització de certs entorns i de certes pràctiques... És per això que, apuntà el professor Rullan, "les forces antiglobalització tenen sentit polític. De la mateixa que els biòlegs posen en valor la Biodiversitat, cal reivindicar la Sociodiversitat o la Geodiversitat, que són valors a proposar".

A la pregunta de quins processos caldria engegar per pal·liar, controlar o modificar la situació explicada, el professor Rullan va respondre: "Pensant junts, reflexionant entre tots, cercant col·lectivament alternatives; cal el pensament col·laboratori. Mentre el mercat sigui lliure hi ha poc a fer. No pot ser que el preu del sòl sigui fixat en funció de la demanda. Sempre hi haurà gent que podrà oferir pel sòl més que qualsevol de nosaltres, sempre hi haurà gent amb més capacitat de compra del sòl, a igualtat de costos de la construcció".

I afegí, en resposta a una altra pregunta: "Les xarxes comercials virtuals, des d'Amazon fins a Airbnb han convertit l'illa en una unitat de territori integrat. Les empreses, les xarxes amb "funció venda" creen el mapa i modelen el territori, el converteixen en un marc únic, homogeni -això té naturalment coses positives (tots tenim accés a articles que satisfan les nostres necessitats o, per exemple, investigadors forans treballen al centre d'Imdea d'Esporles), però, també negatives, com hem vist: gentrificació. Els governs ja no governen, sinó que ho fan les grans corporacions".

Esporles, 21 de gener de 2017